

első emléke kuriozitásánál fogva szintén itt szerepel. TINÓDI jól ismert munkái, a pesti származású BORNEMISSZA Péter Electra-fordítása, az *Első része az Evangéliumokból és az Epistolából való tanulságoknak, az Ördögi kísértetekről és a Predicatioc* c. művei, SZÉKELY István krónikája, a hitvitázó MELIUS Péter *Az Aran Tamás hamis eretnec tevelgesinéc... meg hamisítási* c. 1562-i műve, melyben tiltakozik, hogy a reformáltak és a nem reformáltak Budán és Tolnán ugyanegy templomban imádkoznak, DÁVID Ferenc *Az Egy Attya Istennec* kezdetű, MÁTYÁS királyt a budai kapásokkal együtt emlegető 1571. évi műve e kor magyar nyelvű ritkaságai közé tartoznak. SLEIDANUS, MELLINI, ULLOA, LONICERUS, LEUNCLAVIUS, BUSBEQUIUS, REUSNER, ROO, DOGLIONI, HULSIUS stb. munkái a többkevesebb budai vonatkozású anyagnak gazdag sorozatát adják. E munkák első kiadásai mellett a nevezetes későbbi variánsok is nem egyszer szerepelnek, a többi kevésbé fontos kiadásokra pedig sokszor jegyzetekben utal a szerző.

Mindezekből könnyen megállapíthatjuk, hogy mily rengeteg munkát végzett BALLAGI professzor e hatalmas bibliografiai mű összeállításával. A mű jelentőségét könyvészeti érdemeinek hangsúlyozása mellett főképen azzal kívánjuk jellemezni, hogy e munka nagyban megkönnyíti a történelmi kutatást is és remélhető, hogy ennek alapján lesz majd vállalkozó a török idők Budájának megírásához, hogy a főváros történetét nemcsak kiszakított részleteiben, hanem összefüggő egészében is megismerhessük.

Végezetül megemlíjtük, hogy a főváros házinyomdája mintaszerű munkát végzett e mű technikai részében és megmutatta, hogy mind tipológiája, mind gondos munkája által méltán foglal helyet Budapest első nyomdavállalatai között.

KELÉNYI B. OTTÓ.

Hoffmann, Edith: *Der künstlerische Schmuck der Corvin-Codices.* Különnyomat a «Belvedere» című folyóiratból. Wien, 1925. 130—156. (19 képpel.)

A Corvina kutatásokról szóló beszámolók és a CORVIN-kódexekkel foglalkozó alapvető értekezések zöme a *Magyar Könyvszemlé*ben jelent meg, amely azonfelül mindig tüzetesen ösmertette a MÁTYÁS király világhírű könyvtárának s e könyvtár maradványainak szentelt s egyébtől megjelent hazai és külföldi tanulmányokat. Semmi sem természetesebb, minthogy HOFFMANN Edithnek a bécsi *Belvedere* című művészettörténeti folyóiratban legutóbb megjelent értekezésével is behatóan foglalkozzunk.

HOFFMANN Edith, egyik legképzettebb és legfinomabb izlésű művészettörténétirónk, évek óta folytatott Corvina-kutatásainak főleg művészettörténeti szempontból fontos eredményeit tárja elénk elevenen és szellemesen megírt formás művében. A Corvináról tervezett alapvető munka megjelenését, amelyre a Szent István Akadémia még bold. FRAKNÓI Vilmos megbízásából vállalkozott, az összeomlás utáni mostoha körülmények egyelőre megakasztották. A *Belvedere*-ben közölt tanulmány igazolja, hogy a Corvinával művészettörténeti szempontból, amire jelentőségének fősúlya esik, foglalkozni alig lehet hivatottabb más, mint HOFFMANN Edith, aki a középkori miniatürfestészetben avatottságának már nem egy szép dolgozatával adta bizonyosságát.

MÁTYÁS király könyvtárát kortársai tudományos és művészeti szempontból egyaránt nagyra becsülték. A fényes kiállítású kódexek tartalma tudományos szempontból ma már igen kevés embert érdekel, művészi díszítésük iránt az érdeklődés hullámai világszerte annál szélesebb körökben gyűrűznek s alig hihető, hogy valaha el fognak simulni.

Az olasz renaissance, amelynek MÁTYÁS, az izzig-vérig humanista király, szinte rajongója volt s amelyben, mint az antik művészet új életre-keltőjében, kevesen hittek annyira, mint ő, a bőkezűségéből készült művészi alkotások közül miniaturás kódexeiben tükröződik a legtisztábban. Építkezései közben Budán, Visegrádon és egyebütt az elődeitől rámaradt alkotásokat rombadöntetnie lehetetlenség volt. A renaissance ezekben csak mint itáliai ragyogásának verőfénye az átalakított épületek és termek díszítésében érvényesült. Bizonyos, hogy festőkben, miniatorokban Budán sem lehetett hiány. Hogy már a XIV. században is mennyire megbecsülték festőinket, annak nem utolsó bizonyossága JÁNOS mester, NAGY LAJOS király festőjének hatalmas sírköve, amely a budavári Nagyboldogasszony-templom falába foglalva maradt ránk. A miniaturás kódexek, amelyeket III. FRIGYES, mint V. LÁSZLÓ királyunk gyámja százsámra hurcoltatott Budáról Bécsbe, zömükben, különösen ZSIGMOND korában ott készülhettek. Egyéb magyarországi eredetű XV. századbeli kódexeinknek a külföldiektől elütő jellegére, mestereiknek a felfogás frissességében, naivitásában nyilvánuló és keleti hatásokra utaló sajátosságaira nemrégiben HOFFMANN Edith is rámutatott.¹

¹ Középkori könyvkultúránk néhány fontos emlékérd. Magyar Könyvszemle 1925.

Az olasz renaissance stílust, amelyet MÁTYÁS király szinte egynek tartott az antikkkal, címeres leveleink és egyéb emlékeink bizonyosága szerint festőink még a XV. század derekán sem igyekeznek utánozni, sőt, nem tekintve a későbbi könyvdiszítéseket, stílusuk az évszázadok óta elvitázhatatlan olasz hatás ellenére velejében mindvégig északi jellegű marad, amint ezt százával ránkmaradt szárnyasoltáraink és falképeink is bizonyítják. Bizonyos, hogy MÁTYÁS király kezdettől fogva könyvei diszítését ezért nem bízta magyar mesterekre, bár várai, palotái festményekkel, szobrokkal való diszítésében ezeknek is juttatott szerepet.

Az 1467-ben másolt bécsi Ptolemaeus-kódex egyelőre diszítés nélkül maradt, TAMÁS barátnak 1469-ben ajándékozott római *Missaléj*át, ha nem is olasz mesterrel, de Bécsben festeti. Itáliából, VITÉZ János és JANUS PANNONIUS hagyatékából MÁTYÁS király könyvtárában már sok olasz miniaturás kódex gyűlhetett föl, amire Budán is felmerültek olasz renaissance izlésben dolgozó miniatorok s ezek sorában magyarok is. Utóbbiaknak a Corvina könyvdiszítő műhelyében való szerepére a XV. század utolsó negyedéből ránkmaradt címeres levelek diszítéséből is lehet következtetnünk.

HOFFMANN Edith megállapítása szerint az első miniatorok egyike, akit MÁTYÁS király Budán foglalkoztatott, BLANDIUS volt, aki 1471-ben számára Rómában könyveket vásárolt. Kétségtelenül olasz volt a név szerint még nem ismert festő, aki a király másoktól készen vásárolt kódexeibe címerét festette s akinek keze nyomával 36 kódexben találkozunk. Ez a címerfestő lehetett a modenai ALBERTI-kódex firenzei jellegű címlapjának mestere is.

BEATRIXszel kötött házassága után MÁTYÁS király könyveinek pompája egyre fokozódik. Udvarában ettől fogva olasz mestereknek még nagyobb szerep jut. Legkiválóbb miniatorai firenzeiek, akik azonban maguk nem jönnek Budára, jóllehet számára számos kódexet diszítenek. ATTAVANTE, LIONARDO jóbarátja s VERROCCHIO műhelyében valószínűleg tanulóútarsa, legszívesebben a nagy királynak dolgozik. A fennmaradt CORVIN-kódexek sorában 31 került ki műhelyéből s 18 kódex diszítése nagyjából ATTAVANTE sajátkezű munkája.

ATTAVANTE irányának legkiválóbb követője Giovanni BOCCARDI, 1486-tól kezdve szintén sokat dolgozott MÁTYÁS király számára, ám utóbbi halála után a legtöbb Budára szánt kódex a MEDICIEK firenzei könyvtárába került, ahol MÁTYÁS címereit átfestették. BOCCARDI főműve a bécsi PHILOSTRATUS-kódex, 1486—88-ból, melyet eddig általában

ATTAVANTENak tulajdonítottak. Ha dekoratív pompa tekintetében nem is, tisztán művészi szempontból különösen az ékítmények közé szótt bájos és eleven alakos kompozíciókkal ATTAVANTEN is tútesznek a del FORA testvérek: Gherardo és Monte. Legszebb munkáik a flórenci *Psalterium* és a newyorki DIDYMUS-kódex. Ők diszitették a prágai Aquinoi Tamás-kéziratot és két modenai CORVIN-kódexet is. A játszi diszítések derűs és költői felfogású mesterének, CHERICONak, firenzei műhelyéből hét fönmaradt CORVIN-kódex került ki s a legszebb három darab ezek közül a modenai *Origenes*, a wolfenbütteli *Psalterium* és a bécsi PTOLEMAEUS-REGIOMONTANUS-kódex BEATRIX számára készült.

Firenzén kívül Milánóban és Rómában is dolgoztak MÁTYÁS király számára miniatorok. A veronai Girolamo dei LIBRI kezétől azonban, HOFFMANN Edith megállapítása szerint, nem származik egy Corvin-kódex sem, amint ezt eddig többen állították, mert a művész a nagy király halálakor még csak 16 éves volt, a kéziratok pedig előbb még más gyűjtő birtokában is voltak.

Numizmatikai és heraldikai adatok segítségével szerzünk igen érdekesen állapítja meg, hogy a CORVIN-kódexek közül melyek készültek Itáliában s melyek Budán. A Corvina-könyvtárral kapcsolatos festőműhelyről és utóbbi mestereiről, valamint munkáikról szóló fejtegetések HOFFMANN Edith gazdagon illusztrált tanulmányának legérdekesebb lapjai. A budai miniatorok közül mindenekelőtt két új címerfestővel ismerkedünk meg, akik 1485 után tűnnek föl. Majd a kódexek aranymetszésére festett mértani- és virágékítmények alapján a budai miniatorműhellyel kapcsolatos könyvkötőműhely létezéséről szerzünk kétséget kizáró tudomást.

A Budán készült kódexek diszítését különféle iskolák stílusának sajátos keveréke jellemzi, amelybe magyar, német, olasz elemek mellett helyel-közzel francia és burgundi hatások is vegyülnek, mint a bécsi nagy *Antifonale* címlapján, amelyre az építészeti részletek szempontjából a római *Missale* kanon-képe is emlékeztet. Tudós elődeinek, főleg CSONTOSINAK és SCHÖNHERRNEK kutatásain továbbépítve, HOFFMANN Edithnek egész sor kódexet sikerült körülhatárolnia, amelyek diszítésében különböző olasz iskolák hatása keresztesződik, de amelyek olyan sajátosságokat is mutatnak, hogy ezek alapján minden más miniatoriskola alkotásaitól határozottan elkülöníthetők. Ennek a sajátos budai keverékstílusnak egyik jellegzetes emléke a velencei FILARETE-AVERULINUS-kódex, amelynek diszítésében főleg velence-ferrari hatás érvényesül s egyik címlapja a Budán járt ERCOLE DEI ROBERTIRE emlékeztet.

Sajnos, a budai műhely festői közül névszerint alig ismerünk valakit. Közülök való lehet Franciscus de KASTÉLLO ITHALICO DE MEDIOLANO, aki KÁLMÁNCSEHI prépost lambachi Breviariumát díszítette s valószínűleg az 1489-ben nemesített horvát-dalmát de CASTELLIONO ET DE MEDIOLANO-család tagja volt, aminthogy az élén álló RAGUZAI FÉLIXSzel együtt a budai könyvdiszítóműhelyben még nem egy dalmata származású festő dolgozhatott.

MÁTYÁS király utolsó éveiben a műhelynek egy tiszta milanói stílusban dolgozó mestere is volt, akinek remeke a párisi CASSIANUS-kódex. HOFFMANN Edith finom elemzőképességgel igen meggyőző módon mutatja ki, hogy ez a kódex milanói jellege ellenére csakis Budán készülhetett. Mesterét is sok valószínűséggel sikerült megállapítania s ez JÁNOS madoccai apát volt, akit ULÁSZLÓ király is foglalkoztatott. Utóbbi számadáskönyveiben az apáton kívül még három festő szerepel, akikről azonban egyelőre még nem sikerült megállapítani, hogy egyben miniatörök is voltak.

HOFFMANN Edith nagy gonddal megírt, alapos és sok új megállapítást tartalmazó tanulmányának ismertetését szerzőnk zárósoraival fejezhetjük be a legcélszerűbben:

«MÁTYÁS korában s az utána következő időkben Budán tényleg volt miniatorműhely. Kutatásaink eredményei azonban további megállapításokra is feljogosítanak. Ez a műhely, bár tagjai nagyrészt külföldiek voltak s motívumait sűrűn merítette külföldi alkotásokból, végeredményként mégis eredeti, sehol egyebütt fel nem található s általános hatásában könnyen felismerhető stílust fejlesztett: a könyvdiszítésnek ezt a jellegzetes modorát teljes joggal magyarnak mondhatjuk.» DIVALD KORNÉL.

Isoz Kálmán: *Buda és Pest zenei művelődése.* (1686—1873.) I. kötet. (A 18-ik század.) Kiadja a Magyar Népszínházi Bizottmány. Budapest, 1926. Budapest Székesfőváros házinyomdája. 8 r. IV, 227 (1) l.

Tartalomban és kiállításban egyaránt magas színvonalú könyv Isoz Kálmánnak a magyar főváros zenei művelődését tárgyaló munkája, melynek most megjelent első kötete a pesti és budai zenei művelődésnek 18. századi képét festi meg nagy apparátussal, töretlen úton járva és mégis mindig érdekesen és színesen. Ehelyütt nem bocsátkozhatunk a könyv érdemleges méltatásába. De szemlénk keretébe tartozik mindenekelőtt a budai és pesti hangjegykiadás és hangjegypereskedelemlről